

งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทย

เสริม วัชรินทร์¹

¹อาจารย์ ภาควิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Received 15/3/2020 Revised 27/8/2020 Accepted 30/9/2021

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อมุ่งเน้นศึกษาวิวัฒนาการของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทยที่มีรากฐานการกำเนิดมาจากทวีปยุโรป ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวทางการสร้างงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากในช่วงรัชสมัยดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้สอดคล้องตามแบบอย่างของประเทศที่มีวิวัฒนาการทางด้านงานศิลปะอย่างโดดเด่น เพื่อให้ทัดเทียมและเข้ากับยุคสมัย แต่ด้วยประเทศไทยมีแนวทางการสร้างงานจิตรกรรมของตนเองอยู่ก่อน ดังนั้นการรับวิธีการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง ในช่วงแรกจึงมีลักษณะความเป็นลวดลายแบบไทย ๆ ไม่ละทิ้งรูปแบบประเพณีของตนเอง วิวัฒนาการจิตรกรรมแบบเหมือนจริงจึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองกลมกลืนไปกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน วัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ไม่มีความขัดแย้งกับแนวคิดทางการสร้างสรรค์งานศิลปะด้านอื่น ๆ และทำให้งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทยได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง, ภาพวาดสีน้ำมัน

A Compilation of the History of Realistic Painting

Serm Watcharin¹

¹Lecturer at Department of Fine and Applied Arts, Faculty of Humanities and
Social Sciences, Chiang Mai Rajabhat University

Received 15/3/2020 Revised 27/8/2020 Accepted 30/9/2021

Abstract

The purpose of this article is to study the evolution of realistic painting in Thailand with a foundation originating in Europe. It is influenced by realistic painting since the reign of King Rama IV. The education system has been adapted to the example of a country that has evolved in art to be comparable to that era, but Thailand has a way of creating its own paintings. Therefore, the early adoption of a realistic painting method was characterized by a traditional Thai pattern without abandoning its own traditional style. The evolution of realistic painting is therefore gradual, it has its own uniqueness, in harmony with the way of life of the people, has traditional culture and there is no conflict with the creative concept of other arts and makes realistic painting in Thailand continuously popular from the past to the present.

Keywords: Realistic painting, Oil painting

1. บทนำ

การพัฒนางานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทยนั้นมีลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากแบบไทยประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากจีนและอินเดียมาเป็นงานจิตรกรรมที่มีการเพิ่มค่าน้ำหนักของภาพให้มีมิติมากขึ้นตามแบบ จนกลายเป็นงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูล พบว่า ในแต่ละช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานจิตรกรรมจะมีการเชื่อมโยงกับการสนับสนุนส่งเสริมจากสถาบันพระมหากษัตริย์ในแต่ละช่วง เช่น รัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 9 ถือว่ามีความชัดเจนและสมบูรณ์แบบในงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงศึกษาการวาดภาพด้วยพระองค์เองและส่งผลงานจิตรกรรมเข้าร่วมแสดงในงานศิลปกรรมแห่งชาติอีกด้วย สร้างความปลาบปลื้มต่อบุคคลในวงการศิลปะเป็นอย่างมาก และด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่มีพระราชดำริสนับสนุน ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมาทุกยุคทุกสมัย ทั้งยังมีการสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ และสนับสนุนผ่านโครงการต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐผ่านกรมศิลปากรกระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานภาคเอกชน เช่น ธนาคาร บริษัท เงินทุน หลักทรัพย์ต่าง ๆ จะจัดงานประกวดผลงานศิลปะเพื่อเทิดพระเกียรติในวโรกาสต่าง ๆ ทำให้เชื่อได้ว่าวงการศิลปะและงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงยังคงอยู่คู่เมืองไทยตลอดไป

2. ที่มาและความสำคัญของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง

ในหนังสือแบบอย่างศิลปะตะวันตกของผู้ช่วยศาสตราจารย์ อัสนีย์ ชูอรุณ (2528, น.94) กล่าวไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วคำว่า “Realism” หมายถึง งานที่แสดงถึงเรื่องราวที่ขาดสุนทรียภาพ โดยไม่มีการตัดทอนรูปทรงหรือทำให้เป็นแบบแผนเสียใหม่ ด้วยเหตุนี้ศิลปะลัทธิเรียลลิสม์จึงมีความหมายตรงข้ามกับศิลปะอุดมคติ (Ideal art)

ผู้เป็นเลิศในสมัยแรกของลัทธิเรียลลิสม์ ได้แก่ Gustave Courbet ซึ่งได้จัดแสดงผลงานของศิลปินลัทธินี้ขึ้นในปี พ.ศ. 2398 ในงานจิตรกรรมแบบเรียลลิสม์ ศิลปิน

มักจะเขียนเรื่องราวความยากจน ข้นแค้นและน่าเกลียดขี้เหร่ ซึ่งแตกต่างจากลัทธิเนเจอร์ราลิสม์หรือลัทธิเหมือนธรรมชาติ (Naturalism) ตรงที่ลัทธิเนเจอร์ราลิสม์ จะเขียนรูปเหมือนธรรมชาติอย่างไม่มีผิดเพี้ยน

ขบวนการศิลปะลัทธิเรียลลิสม์มีอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2390-2410 การที่ ฌอร์เบต์ จัดแสดงผลงานลัทธินี้ขึ้น เพื่อคัดค้านสถาบันศิลปะที่ไม่ยอมรับผลงานของพวกเขา ลัทธิเรียลลิสม์ในพุทธศตวรรษที่ 24 หาทางขัดขวางการใช้เรื่องราวแบบอุดมคติของจิตรกรรมแบบโรมันติกและนีโอคลาสสิกอย่างตรงไปตรงมา พวกเขาต้องการให้งานจิตรกรรมได้แสดงถึงชีวิตประจำวันอันหยาบกร้านเท่านั้นเอง

วินัย ปราบริปู (2549, น.1) ให้คำอธิบายความหมายของศิลปะแบบเหมือนจริง ไว้ในหนังสือนิทรรศการ “ความประทับใจกับภาพเหมือนจริง (Realism & Impression) ศิลปะลัทธิเรียลลิสม์ ศิลปะรูปแบบเหมือนจริงหรือสัจนิยม” เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศิลปะในฝรั่งเศส ช่วงคริสตศวรรษที่ 19 ศิลปินกลุ่มนี้มีความเห็นว่าการที่ศิลปินจะเขียนภาพสิ่งใดก็ตาม ต้องเคยเห็นสิ่งนั้นมาก่อนและการสร้างสรรค์ให้เกิดคุณค่า ต้องเกิดจากการมองเห็นของศิลปิน ดังนั้นเหตุการณ์เหล่านี้ศิลปินต้องสัมผัสพบเห็นแล้ว ถ่ายทอดออกมาเป็นงานศิลปะเหมือนกับสิ่งที่เห็น ผลงานจิตรกรรมมีปรัชญาแสดงออกด้านเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน ไม่เพื่อฝันหรือหนีความจริง เช่น ความอดอยากและความน่ารังเกียจของสังคม

สุธี คุณาวิชยานนท์ (2561, น.88) กล่าวถึง “เรียลลิสม์” ไว้ว่า เป็นลัทธิศิลปะทั้งในสาขาจิตรกรรม และวรรณกรรมซึ่งแพร่หลายอยู่ในยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกา โดยเริ่มจากประเทศฝรั่งเศส เรียลลิสม์ไม่เพียงถ่ายทอดธรรมชาติออกมาเป็นภาพเขียนที่เหมือนจริงเชิงประจักษ์แบบธรรมชาตินิยมเท่านั้น สำหรับลัทธิธรรมชาตินิยมในศิลปะไม่ใช่รูปแบบหรือสไตล์ทางศิลปะ แต่เป็นท่าทีหรือทัศนคติในการทำงานศิลปะมากกว่า ธรรมชาตินิยมคือการนำเสนอหรือพรรณนารูปคน สัตว์ และสิ่งของ อย่างซื่อตรง แม้ขำ จัดได้ว่าเป็นคู่ตรงข้ามกับ “อุดมคตินิยม”(Idealism) คำว่า Naturalism (ลัทธิเหมือนธรรมชาติ) มักถูกใช้ทดแทนคำว่า realism จนเกิดความสับสน เรียลลิสม์จัดได้ว่ามี

2 แบบ แบบแรกจะเหมือนกับ naturalism แสดงภาพเหมือนของสรรพสิ่ง โดยไม่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยในประวัติศาสตร์ศิลปะ และแบบที่สอง Realism ที่เริ่มต้นด้วย R ตัวใหญ่ หมายถึงรูปแบบเฉพาะทางศิลปะในสมัยกลาง คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นงานศิลปะที่มีความสนใจในเรื่องราวชีวิตประจำวันของคนธรรมดาสามัญอีกด้วย

ศิลปินผู้บุกเบิกศิลปะลัทธิสังคมนิยมนี้คือ Gustave Courbet เขาได้ประกาศว่า เขาไม่เคยเห็นเทวดานางฟ้า จึงไม่อาจเขียนภาพสิ่งเหล่านั้นได้ คำพูดนี้สะท้อนความเชื่อแบบสมัยใหม่ พร้อม ๆ กับการปฏิเสธแนวคิดและธรรมเนียมประเพณีโบราณอีกด้วย Charles Baudelaire นักวิจารณ์และกวีชาวฝรั่งเศสได้เคยกล่าวถึงเรียลลิสม์ว่าเป็นศิลปะที่นำเอาคติวีรบุรุษของชีวิตสมัยใหม่มาเป็นเรื่องราว และเนื้อหาในศิลปะ

การเกิดลัทธิสังคมนิยมในขณะที่การปฏิวัติกำลังแพร่กระจายไปทั่วยุโรปในปี ค.ศ. 1848 ได้ทำให้การเขียนภาพเน้นไปที่เรื่องราวของชีวิตสมัยใหม่ กลายเป็นประเด็นทางการเมืองไปอย่างมาก Atkins ผู้ประพันธ์หนังสือ Art Spoke กล่าวว่า สำหรับคนดูงานศิลปะที่เป็นพวกหัวเก่า การได้เห็นภาพชานาที่ดูไม่น่าอภิรมย์ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกกลัวราวกับเห็นคนเถื่อนยืนอยู่ที่ประตูบ้าน และเรียลลิสม์เป็นผลพวงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ทำให้ลำดับชนชั้นในสังคมขยับขึ้นและกระดุมที่มีอำนาจเพิ่มขึ้นอีกด้วย Atkins กล่าวว่าชนชั้นกลางมักจะมิรสนิยมที่ชื่นชอบความเป็นจริงและสิ่งที่ถูกตรวจสอบได้ทางวิทยาศาสตร์ ความเป็นจริงดังกล่าวได้รับการนำเสนอได้อย่างถึงใจในภาพเขียนแบบเรียลลิสม์ และในภาพถ่ายที่เป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีใหม่ล่าสุดในคริสต์ศตวรรษ 1840 ด้วยเช่นกัน

Atkins ตั้งข้อสังเกตว่ามุมมองของภาพเขียนเรียลลิสม์กับภาพถ่ายคล้ายกันในเรื่องที่เน้นไปที่ภาพเล่าเรื่องภายนอกอย่างที่ตาเห็นตรงไปตรงมา ซึ่งยังไม่หลากหลายและไม่มียุโรปแบบที่แน่ชัด มักจะมีบุคลิกลักษณะแบบการรายงานเรื่องราวอย่างเข้มข้น ศิลปินคนสำคัญของลัทธินี้ อาทิ Gustave Caillebotte (ค.ศ.1848 – 1894) Edouard Manet (ค.ศ. 1832 – 1883) และ Honore Daumier (ค.ศ.1808 – 1879) เขียนภาพพรรณนาชีวิตคนงาน

ทั้งในและนอกเมืองในโทนที่ให้เกียรติเฉก เช่นเดียวกับภาพเขียนเหล่าขุนนางและชนชั้นนำในจิตรกรรมสมัยก่อน

ภาพเขียนสีน้ำมัน โดย Thomas Eakins (ค.ศ.1844-1916) จิตรกรอเมริกันที่ถูกจัดว่าอยู่ในลัทธินิยมเขียนที่ดังที่สุดชิ้นหนึ่งของเขาคือ The Gross Clinic (ปี ค.ศ. 1875) เป็นภาพที่จิตรกรบันทึกภาพเหตุการณ์การสอนการผ่าตัดทางการแพทย์สมัยใหม่ โดย Dr. Samuel David Gross ใน Jefferson Medical College ในภาพเขียนนี้ Eakins เขียนบรรยายให้เห็นสภาพแวดล้อมทางวิชาการแพทย์ที่เต็มไปด้วยนักเรียนการแพทย์ที่กำลังคร่ำเคร่งกับการศึกษา บรรยายภาพที่สมจริง เคร่งขรึม แสดงถึงความเป็นเหตุผลการแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ตรงข้ามกับภาพเขียนแนวเล่าเรื่องตำนานและแสดงความเป็นอุดมคติแบบสมัยก่อน

Atkins ตั้งข้อสังเกตว่ามันเป็นเรื่องยากที่จะระบุถึงแนวทางหรือบุคลิกในรูปแบบของเรียลลิสม์อย่างชัดเจน โดยทั่วไปจิตรกรรมในแนวนี้อาจเขียนภาพลวงตาอย่างชัดเจน ปราศจากสิ่งแปลกปลอมเจกเช่นภาพถ่ายที่ดูเหมือนว่าจะรู้รูปแบบทางศิลปะ ศิลปินในกลุ่มเรียลลิสม์ต้องการหลีกเลี่ยงการระบายแบบที่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าศิลปินกลุ่มที่ใกล้ชิดที่เกิดขึ้นในเวลาที่ยับยั้งอย่างลัทธินิยมเพรสชันนิสม์จะต้องการเน้นในเรื่องเปลี่ยนแปลงหนา ๆ แต่จิตรกรรมนิยมเพรสชันนิสม์มักจะถูกมองว่าเป็นภาพเขียนที่พยายามถ่ายทอดความเหมือนจริงตามตาเห็นหรือบรรยายภาพของโลกที่ตามองเห็นอย่างแม่นยำ ระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1870 ศิลปินหลายคนในกรุงปารีสได้เปลี่ยนจากทำงานในแนวเรียลลิสม์ไปสู่การแสดงออกที่เป็นส่วนตัวมากขึ้น สะท้อนถึงทัศนคติ “ศิลปะเพื่อศิลปะ” (Art for art' sake) ที่กำลังแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่อิทธิพลของวัฒนธรรมญี่ปุ่นกำลังเป็นที่สนใจของศิลปินในปารีส

นอกจากทัศนคติในการสร้างงานเหมือนจริงเพื่อแสดงความเป็นจริงในสังคมร่วมสมัยที่ส่งอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อศิลปะสมัยใหม่ที่กำลังเกิดตามกระแสเรียลลิสม์แล้วการทำลายโครงสร้างเดิมของวงการศิลปะยุคเก่าโดยสมาชิกแกนนำของเรียลลิสม์ ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่บ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ศิลปะสมัยใหม่ที่สำคัญด้วยเช่นกัน

เหตุการณ์สำคัญดังกล่าวเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1855 ในปีนั้น Gustave Courbet หัวหน้ากลุ่มลัทธิเรียลิสต์ได้แสดงถึงความคิดนอกกรอบด้วยการปฏิเสธกลุ่มสถาบันของรัฐ Courbet ได้จัดแสดงผลงานของเขาเองในงาน The Paris Universal Exhibition โดยไม่หวังพึ่งนิทรรศการที่จัดอย่างทางการโดยหน่วยงานรัฐ เหตุการณ์นี้ได้รับการกล่าวถึงจากนักประวัติศาสตร์ศิลปะหลายคนว่าเป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะสมัยใหม่

จากการศึกษาแนวทางการให้ความหมายและที่มาของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง จะเห็นได้ว่าปรัชญาแนวทางของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงนั้นมีแนวทางที่ตรงข้ามปรัชญาของงานจิตรกรรมแบบอุดมคติ (Ideal art) ที่เน้นจินตนาการหรือสิ่งที่สมมุติขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องมีอยู่จริงบนโลกนี้ แต่ในความเป็นจริงด้านการปฏิบัติแล้วแนวทางจิตรกรรมแบบอุดมคติ (Ideal art) ยังคงต้องอาศัยพื้นฐานการฝึกฝนทักษะการสร้างงานจากรูปแบบเหมือนจริงให้เข้าใจก่อน แล้วจึงพัฒนาไปสู่แนวทางในอุดมคติของแต่ละบุคคล ดังตัวอย่างสถาบันการสอนศิลปะส่วนมากมักจะเน้นการฝึกศิลปะแบบเหมือนจริงก่อนที่จะพัฒนาไปเป็นรูปแบบอื่น เช่น งานศิลปะ ลัทธิศิลปะแบบเหมือนจริงพัฒนาไปยังลัทธิเซอร์เรียลลิสต์ (Surrealism) ก็ยังคงไว้ซึ่งรายละเอียดที่เหมือนจริงอยู่มาก รวมถึงศิลปินที่สร้างงานในลัทธิอื่น ๆ ส่วนมากฝึกฝนผ่านรูปแบบเหมือนจริงทั้งสิ้น

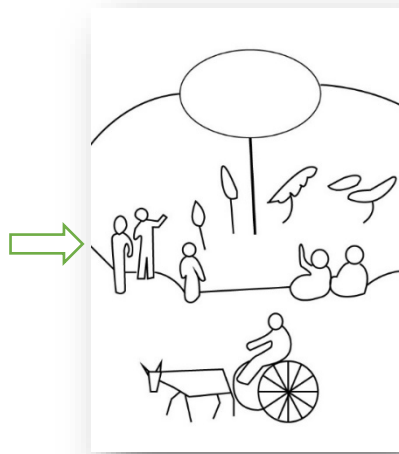
3. งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทย (Realism painting in Thailand)

งานจิตรกรรมในประเทศไทยมีความเป็นมาที่ยาวนานประมาณ 700 ปี ช่วงสมัยสุโขทัย ซึ่งงานจิตรกรรมจะเป็นแบบลอยลาย เน้นการใช้เส้นตัด เป็นตัวกำหนดรูปทรง ขอบเขต และขนาดของภาพ งานจิตรกรรมในรูปแบบนี้ดำเนินต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในยุคสมัยของรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานจิตรกรรมเกิดขึ้นเนื่องจากการค้นพบว่า งานจิตรกรรมที่วัดบรมนิวาสและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการสร้างค่าน้ำหนักแสงเงาขึ้นในงานจิตรกรรมฝาผนัง โดยผู้วาดชื่อ ขวัญ อินโข่ง ได้แรงบันดาลใจในการสร้างงานจิตรกรรมวาดภาพโฆษณาสินค้าของชาวยุโรป เพราะในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการติดต่อการค้ากับประเทศแถบยุโรปมากขึ้น

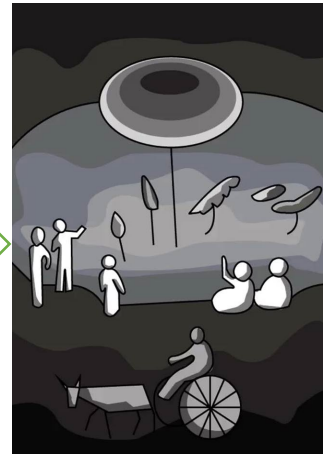
ทำให้ได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม การแต่งกาย การแพทย์ รวมทั้งด้านศิลปะ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเรื่องราวของงานจิตรกรรมไทย จากแบบประเพณีนิยมมาเป็นแบบเหมือนจริงมากขึ้น ส่วนด้านเนื้อหานั้นมีการใส่ภาพที่เป็นกิจกรรมของสามัญชนมากขึ้น

ภาพต้นแบบ

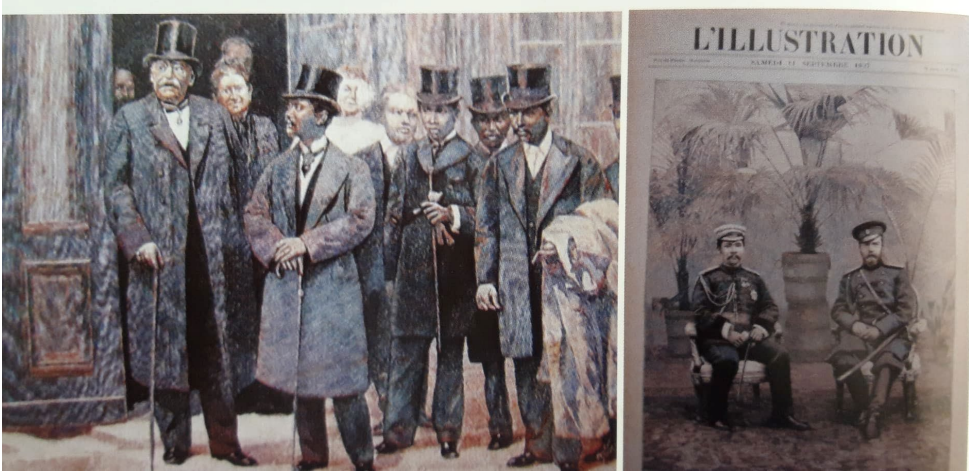
โครงสร้างขององค์ประกอบ

โครงสร้างของค่าน้ำหนัก

ภาพที่ 1 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบจิตรกรรมไทยของ ขรัว อินโข่ง
ที่มา: (ทีมา : (ตัวเน้น, 2564)

จากตัวอย่างภาพจะเห็นได้ว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอให้มีมิติของภาพแล้วยังใส่เรื่องราวในยุคสมัยนั้นแทรกไว้ในภาพอีกด้วย เช่น ภาพการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวตะวันตก ซึ่งจะเห็นได้ว่า การแต่งกายมีความแตกต่างไปจากคนไทยในยุคสมัยนั้น เทคนิคการวาดใช้การตัดเส้นน้อยลง โดยใช้การเพิ่มค่าน้ำหนักที่รูปทรงให้มีมิติเข้ามาแทน ทำให้ภาพสมจริงมากขึ้นและนี่ก็คือ การเริ่มต้นการวาดภาพแบบเหมือนจริงครั้งแรกในประเทศไทย

ภาพที่ 2 รัชกาลที่ 5 เสด็จทอดพระเนตรงานแสดงผลงานศิลปะ เวนิส เบียนนาล่า
ที่มา: (หัตถภพ ตั่งมหาเมฆ, 2552, น.16)

4. พัฒนาการงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง

การพัฒนางานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงมีความจริงจังและถูกต้องตามหลักการมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชการที่ 5 พระองค์ทรงสนพระทัยในการพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ จึงได้เสด็จประพาสทวีปยุโรปเป็นครั้งแรก เพื่อเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับมิตรประเทศที่เจริญแล้ว มีการศึกษาดูงานด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านศิลปะด้วย ซึ่งประเทศแถบยุโรปให้ความสำคัญในด้านนี้มาก ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและสาธารณูปโภคอื่น ๆ เช่น มีการจัดสร้างอนุสาวรีย์ตามสถานที่สำคัญ ให้มีการวาดภาพตกแต่งตามผนังพระราชวัง เป็นต้น

ในส่วนของงานศิลปะนั้น พระองค์ทรงพระทัยเป็นพิเศษ มีการซื้อผลงานของศิลปินระดับโลกหลายชิ้น เพื่อสะสมและเป็นของฝากให้กับเชื้อพระวงศ์ และเหล่าเสนาบดีที่อยู่เมืองไทย โดยภาพบางภาพยังคงมีการดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน และมีมูลค่าเพิ่มขึ้นมากกว่า 100 ล้านบาทในปัจจุบัน

ภาพที่ 3 คาเมล

ที่มา: (วินัย ผู้นำพล, 2547, น.48)

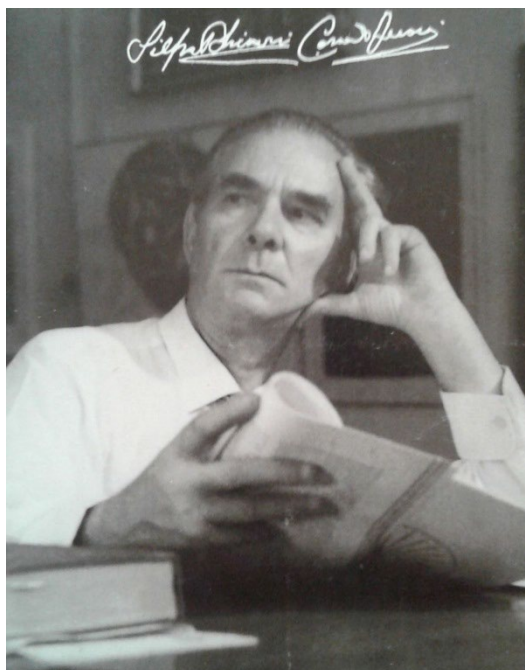
ภาพคาเมล สันนิฐานว่าเป็นภาพของปิกัสโซที่อยู่ในเมืองไทยตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 5 ทรงซื้อมาเป็นของฝากแก่เหล่าเสนาบดี แต่ภาพนี้ยังอยู่ในขั้นตอนการตรวจสอบทางหลักฐานอีกหลายๆ ด้าน เพราะยังมีความคิดเห็นขัดแย้งกันในหมู่นักวิจารณ์ศิลปะทั้งในและต่างประเทศ ว่าเป็นภาพวาดของ Picasso จริงหรือไม่

นอกจากการซื้อภาพแล้วยังมีการว่าจ้างช่างเขียนจากประเทศอิตาลีมาวาดภาพเพื่อการตกแต่งอาคารในพระราชวังอีกหลายแห่ง

ภาพที่ 4 งานจิตรกรรมพระที่นั่งอนันตสมาคม ที่มา: (มดิชน, 2560)

5. งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในสถาบันการศึกษา

ภาพที่ 5 อาจารย์ศิลป์ พีระศรี

ที่มา : (จิตร อภิชาดเกียงไกร (บก.), 2544)

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปเนื่องจากกระแสการหลั่งไหลเข้ามาของอารยธรรมตะวันตกเกือบทุกด้านทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยในสมัยนั้นต้องมีการปรับตัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่เว้นแม้แต่ด้านศิลปะ การปฏิเสชนั้นดูจะไม่ใช่วางเลือกที่ถูก ฉะนั้นการตั้งรับปรับเปลี่ยนบางอย่างให้ดีขึ้น และรักษาบางอย่างให้คงอยู่น่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุดในเวลา นั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงมีรับสั่งให้ศิลปินชาวอิตาลี ชื่อ Carlo Rigoli เขียนภาพประดับบนฝาผนังพระที่นั่งอนันตสมาคม พร้อมทั้งมีการตั้งโรงเรียนเพาะช่างหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าโรงเรียนช่างสิบหมู่ เพื่อดำเนินการผลิตช่างแผนกต่าง ๆ รวมทั้งแผนกศิลปะด้วย มีการเรียนการสอนแบบยุโรป ควบคู่ไปกับการงานศิลปะแบบไทยประเพณี ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้งานจิตรกรรมมีความเป็นสากลมากขึ้น แต่ยังคงมีการผสมผสาน

ความเป็นไทยไว้ เช่น เนื้อหา เรื่องราวเป็นแบบไทย รูปแบบผสมผสานความเป็นสากล ทำให้มีเอกลักษณ์เฉพาะของยุคนั้น ศิลปินที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ ได้แก่ เหม เวชกร เฉลิม นาคีร์ธน์ และจำรัส เกียรติก้อง เป็นต้น ผลงานยุคนี้เป็นยุคที่เริ่มมีความเป็นสากลเด่นชัดมากขึ้น แต่ยังมีผู้คนสนใจเป็นจิตรกรน้อยมาก เนื่องจากยังไม่มีอาชีพรองรับอย่างชัดเจน

6. การพัฒนาจิตรกรรมแบบเหมือนจริงเต็มรูปแบบ

การมาของศาสตราจารย์ Corrado Feroci เป็นการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของวงการศิลปะในประเทศไทย ท่านได้สร้างศิลปิน ครู อาจารย์ นักวิชาการด้านศิลปะขึ้นมาประดับวงการมากมาย โดยศาสตราจารย์ Corrado Feroci ได้ก่อตั้งโรงเรียนศิลปะขึ้นชื่อว่า โรงเรียนปราณีตศิลป์ มีวิธีการสอนแบบสถาบันการศึกษา (Academie) ตามแนวทางการศึกษาศิลปะแบบอิตาลีที่มีการเปิดสอน 2 สาขาวิชาเท่านั้น คือสาขาจิตรกรรม และสาขาประติมากรรม โดยเป้าหมายแรกเน้นการฝึกเพื่อช่วยงานศาสตราจารย์ Corrado Feroci เป็นหลัก

ภาพที่ 6 มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ตั้งอยู่ตรงข้ามกับวัดพระแก้ว
ที่มา : (ไชศรี ศรีอรุณ, 2536, น.15)

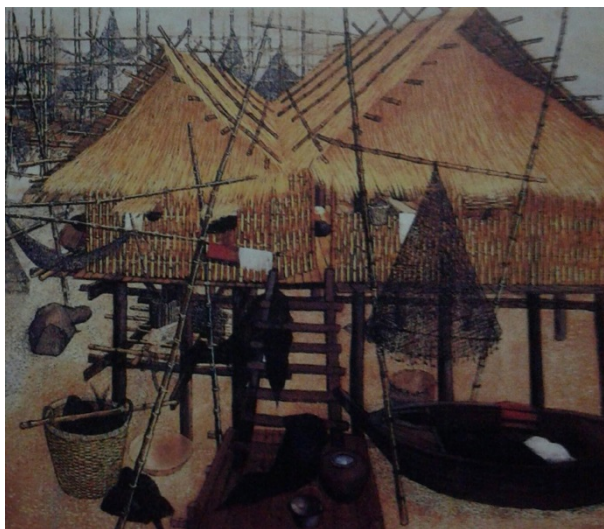
ในเวลาต่อมาโรงเรียนได้ขยับฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศิลปกร ในยุคสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2486) และ Corrado Feroci ได้รับ โอนสัญชาติเป็นคนไทย ใช้ชื่อว่า ศิลป์ พีระศรี

เนื่องจากการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยเน้นการปฏิบัติ ฝึกฝนทักษะอย่างเข้มข้นตามแบบของอิตาลี งานจิตรกรรมในยุคนี้จึงมีความสมจริงทั้งด้านรูปแบบผลงาน และอารมณ์ความรู้สึกของภาพ

ศิลปินที่ทำงานจิตรกรรมในยุคนี้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ได้แก่ เพื่อ หริพิทักษ์ เฉลิม นาศิริตันน์ สวัสดิ์ ตันติสุข ทวี นันทขว้าง และดำรง วงศ์อุปราช เป็นต้น ผลงานศิลปินช่วงนี้ส่วนใหญ่เน้นความประทับใจจากสิ่งที่มองเห็น เช่น แบบหุ่นนิ่ง ทิวทัศน์ และภาพคนที่เน้นอารมณ์ความรู้สึก

ภาพที่ 7 ภาพของทวี นันทขว้าง
ที่มา : (ทวี นันทขว้าง, 2533)

ภาพที่ 8 ภาพของดำรง วงศ์อุปราช

ที่มา : (ชะลูด นิ่มเสมอ, 2546, น.20)

งานจิตรกรรมในยุคนี้มีจุดเด่นอยู่ที่ส่วนของรายละเอียดและสีในบรรยากาศ ซึ่งอย่างหลังนี้ในงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณีนั้นยังไม่มีศิลปิน ส่วนมากเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งได้รับมอบหมายเป็นผู้ช่วยสอนให้อาจารย์ศิลป์ ในมหาวิทยาลัยศิลปากร

7. การเฟื่องฟูของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง

งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทยนั้นมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่มีความเป็นช่างที่มีทักษะพื้นฐานดีอยู่แล้ว และลักษณะรูปแบบของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง ยังเป็นที่ชื่นชอบของคนไทยมากกว่างานจิตรกรรมแบบอื่นๆ ฉะนั้นจึงมีผู้สนใจซื้อผลงานจิตรกรรม เพื่อเป็นการสนับสนุนศิลปินและใช้ในการตกแต่งบ้าน อาคารสถานที่ สำนักงานของบริษัทเอกชน รวมทั้งธนาคารต่างๆ ได้มีการเก็บสะสมงานศิลป์ในแนวโน้มมากขึ้นทำให้บางบริษัทถึงขั้นจัดการประกวดผลงานแบบเหมือนจริงขึ้นมาโดยเฉพาะเพื่อเก็บสะสมผลงานจิตรกรรมในรูปแบบเหมือนจริงและเป็นการสนับสนุนจิตรกรที่สร้างผลงานแนวโน้มด้วย

ภาพที่ 9 ภาพของสุรสิทธิ์ เสาว์คง
ที่มา : (ศรีวรรณ เสาว์คง, 2559)

ศิลปินที่มีชื่อเสียงด้านงานจิตรกรรมในยุคนี้ คือ สุรสิทธิ์ เสาว์คง ไพวัลย์ ดาเกลี้ยง สมภพ แสงพรหม เรืองศักดิ์ บุญยวาณิชชกุล และเนติกร ชินโย เป็นต้น กลุ่มศิลปินที่ทำงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในยุคนี้ถือว่ามีความสมบูรณ์มากที่สุด เนื่องจากมีองค์ประกอบที่เอื้อการสร้างงานในรูปแบบนี้ เช่น เทคโนโลยีการแต่งภาพด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่ได้คุณภาพมากขึ้น เช่น คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูป การใช้โปรเจกเตอร์สำหรับร่างภาพ ทำให้ผลงานจิตรกรรมมีความสมบูรณ์ขึ้นสูงสุด

8. การวิเคราะห์งานจิตรกรรมด้วยทัศนธาตุทางศิลปะ

เมื่อก้าวถึงการเริ่มต้นงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงที่เกิดขึ้นในประเทศไทยแล้ว คงไม่สามารถปฏิเสธรูปแบบและเทคนิควิธีการสร้างงานจิตรกรรมได้ ซึ่งรูปแบบสร้างงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงนี้ จิตรกรได้นำรูปแบบและวิธีการสร้างงานแบบศิลปินในยุโรปมาใช้เป็นหลัก ฉะนั้นจึงมีเหตุผลอันสมควรที่จะใช้การวิเคราะห์ในรูปแบบของศิลปะยุโรปด้วย คือหลักการใช้ทัศนธาตุทางศิลปะ

ทัศนธาตุทางศิลปะ (Elements)

ทัศนธาตุทางศิลปะตามหลักการวิเคราะห์ในรูปแบบศิลปะสากล หรือที่เรียกว่าหลักองค์ประกอบศิลป์ (Composition) ได้ใช้การวิเคราะห์ผ่านทัศนธาตุต่าง ๆ เช่น จุด

เส้น รูปร่าง รูปทรง แสงเงา สี พื้นผิว พื้นที่ว่าง ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจในการศึกษาผลงานและพัฒนาผลงานอย่างถูกต้อง จำเป็นต้องเข้าใจคุณสมบัติของทัศนธาตุเสียก่อน

1. จุด (Point) เป็นส่วนประกอบที่เล็กที่สุดในหน่วยของทัศนธาตุ เป็นการเริ่มต้นของทัศนธาตุอื่น เช่น การก่อสร้างของเส้นหรือรูปทรงที่มีมิติ เป็นต้น

2. เส้น (line) เกิดจากการเรียงตัวของจุดเป็นทางยาวไปตามทิศทางที่กำหนด เช่น เส้นแนวนอน แนวเฉียง เส้นโค้ง เป็นต้น นอกจากนี้เส้นยังทำให้เกิดความหนา ความบาง หรือน้ำหนักตามที่ต้องการได้

3. รูปร่าง รูปทรง (Shape, Form)

รูปร่าง คือ ขอบเขตของวัตถุที่ไร้มิติมีเพียงแต่ความกว้าง ความยาว ไม้มีความลึก หนาหรือบาง มีขอบเขตที่ชัดเจนและขาดหาย เช่น รูปทรงอิสระ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

รูปทรง มีความแตกต่างจากรูปร่าง คือมีความเป็นมิติที่เกิดจากแสงและเงา ทำให้มีความหนา นูน หรือลึกกลง ทั้งนี้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างค่าน้ำหนักที่มีความแตกต่างกัน

4. ค่าน้ำหนัก (Tone) คือ การแสดงความแตกต่างของแสงเงาที่มีความแตกต่างกัน ตามสภาพของระยะใกล้ไกล หรือเฉดสีที่มีความเข้มข้นต่างกัน

5. สี (Color) ความหมายของสีที่เป็นรูปแบบสากลที่ใช้กันทั่วไป คือ ลักษณะของแสงที่ปรากฏแก่สายตาให้เห็นจากการสะท้อนของตัววัตถุ ที่มีค่าความถี่แตกต่างกันแล้วแต่ความเข้มของสีในวัตถุ สีเป็นทัศนธาตุที่มีความสำคัญต่อการสร้างงานศิลปะ เพราะมีอิทธิพลต่อความรู้สึก อารมณ์ และจิตใจได้อย่างรวดเร็ว

6. พื้นผิว (Texture) คือ ลักษณะของบริเวณผิวชั้นบนของวัตถุที่สัมผัสแล้วสามารถรับรู้ได้ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เช่น ความหยาบ เรียบ มันวาว ด้าน โส นุ่ม เป็นต้น

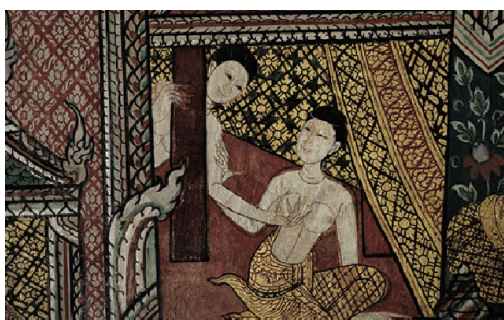
7. พื้นที่ว่าง (Space) คือ บริเวณระยะความห่างของรูปทรงทั้งภายในและภายนอกรูปทรง เพื่อให้งานศิลปะมีช่องไฟและดูไม่อึดอัดจนเกินไป

เมื่อเข้าใจความหมายต่าง ๆ ของทัศนธาตุแล้ว จึงสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในยุคต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องเป็นมาตรฐานเดียวกับนานาประเทศ

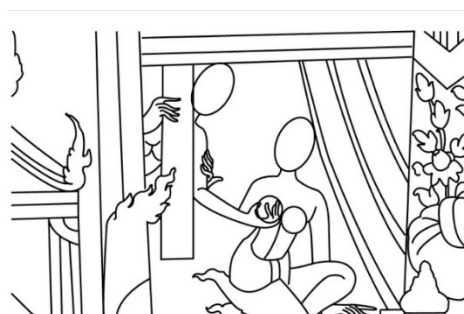
9. การวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะการใช้ทัศนธาตุในงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในแต่ละช่วงเวลา

งานแบบจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทยมีการเริ่มต้นและพัฒนาต่อเนื่องในแต่ละยุคสมัย จวบจนปัจจุบัน ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ชัดเจนด้วยหลักการทางทัศนธาตุทางศิลปะเข้ามาวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของแต่ละช่วงเวลาได้อย่างชัดเจน

1. ช่วงก่อนจิตรกรรมแบบเหมือนจริง

ภาพที่ 10 จิตรกรรมไทยรัชกาลที่ 1
ที่มา : (DIVA, 2012)

โครงสร้างที่เป็นลายเส้น

ลักษณะงานจิตรกรรมเป็นแบบไทยประเพณีได้รับอิทธิพลจากสมัยอยุธยา มีการใช้ทัศนธาตุ คือ เส้นที่อ่อนช้อยและสีแบบเรียบแบน ใช้การสร้างขนาดของรูปทรงที่แตกต่างกันเพื่อแสดงถึงจุดเด่น จุดรอง

2. ช่วงเริ่มต้นแบบเหมือนจริง

ช่วงนี้เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ลักษณะงานจิตรกรรมเริ่มมีแนวโน้มเป็นแบบเหมือนจริง มีการใช้ทัศนธาตุ เช่น น้ำหนัก แสงเงา และลดการใช้เส้นแบบจิตรกรรมไทยโบราณลงไป แต่การใช้รูปทรงเพื่อแสดงความแตกต่างของความสัมพันธ์เหมือนเดิม

ภาพที่ 11 ชรว อินโข่ง
ที่มา : (ตัวแน่น, 2564)

การเริ่มใช้ค่าน้ำหนักในงานจิตรกรรมไทย

3. งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงที่มาจากระบบการศึกษา

ภาพที่ 12 ภาพวาดของเฉลิม นาคีร์ตัน
ที่มา : (Art DB Database)

ช่วงที่ 3 จะเป็นลักษณะงานจิตรกรรมที่เริ่มมีระบบแบบแผนอย่างตะวันตก มีการใช้ทัศนธาตุทางศิลปะที่หลากหลายมากขึ้น

- 1) เส้น ยังมีการตัดเส้นลักษณะคล้ายภาพจิตรกรรมแบบโบราณ
- 2) สี มีความสดและลึกของมิติสี ศิลปินยุคนี้เริ่มมีเทคนิค การผสมสีที่ได้รับจากชาวต่างชาติผู้สอนให้
- 3) รูปทรง มีลักษณะรูปทรงที่มีความคี่น มีมิติหลากหลาย และมีขนาดแตกต่างกัน ทำให้ผลงานน่าสนใจ
- 4) องค์ประกอบโดยรวมของภาพมีความหลากหลายและลงตัว

ช่วงที่ 4 จะเป็นช่วงที่งานจิตรกรรมพัฒนาถึงขั้นสมบูรณ์แบบและเป็นที่ยอมรับ ผลงานแนวนี้นักกว้างขึ้น ซึ่งเป็นผลพวงมาจากหลายด้าน เช่น การพัฒนาระบบการศึกษาศิลปะ วัสดุ อุปกรณ์และการถ่ายภาพเริ่มมีบทบาท

ภาพที่ 13 ภาพวาดของไพรวัลย์ ดาเกลียง
ที่มา : (มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2539, น. 128)

10. ผลงานสถาบันการศึกษา

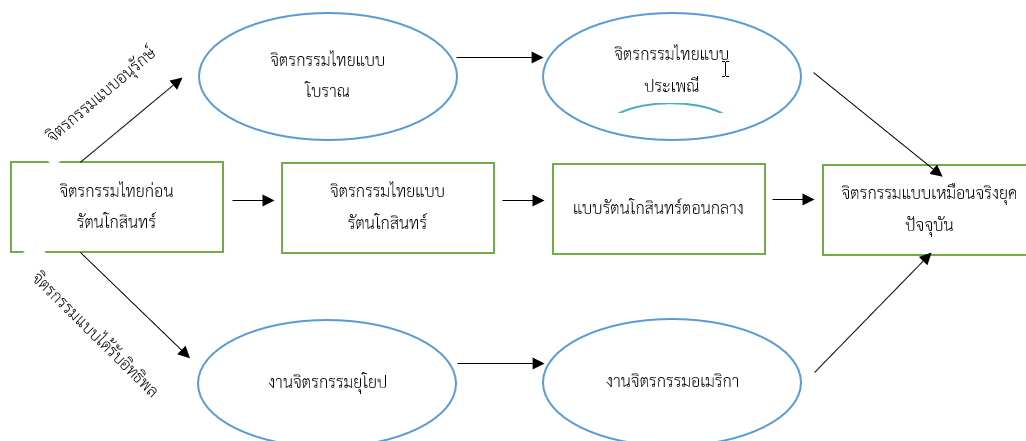
ผลงานศิลปศึกษานิพนธ์ชุด “เสน่ห์ของพื้นผิววัตถุ (มันวาว)” นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เป็นการสร้างสรรค์ผลงานเรื่องราวเกี่ยวกับลักษณะเครื่องดนตรีที่มีลักษณะพื้นผิวเคลือบโครเมียม ผ่านเทคนิคการสร้างสร้งงานจิตรกรรม

ในรูปแบบแสงที่ตกกระทบบนตัวเครื่องยนต์ แสดงถึงความโดดเด่น เป็นลักษณะการสร้างสรรค์ผลงานแบบเหมือนจริง แสดงถึงความรู้สึกที่ประทับใจเวลาที่สัมผัสและได้เห็น

ภาพที่ 14 ภาพวาดของวันวิสา มั่นคง
ที่มา : (วันวิสา, 2562, น.50)

11. พัฒนาการของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทย

แผนผังที่ 1 พัฒนาการของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทย

จากแผนผังแสดงพัฒนาการของงานจิตรกรรมตั้งแต่ยุคก่อนรัตนโกสินทร์ เข้าสู่รัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลงานจิตรกรรมมิได้มีการเปลี่ยนมากนัก จนกระทั่งเข้าสู่รัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-5) งานจิตรกรรมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและนั่นคือจุดเริ่มต้นของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริง หลังจากนั้นก็มีการพัฒนาอย่างจริงจังมากขึ้น เพราะมีการก่อตั้งสถาบันการสอนศิลปะขึ้นเป็นครั้งแรก (รัชกาลที่ 6-9) ในชื่อว่าโรงเรียนช่างสิบหมู่ (เพาะช่าง) และโรงเรียนประณีตศิลป์ ดำเนินการสอนโดย อาจารย์ศิลป์ พีระศรี (ชาวอิตาลี) ต่อมาได้ยกระดับเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งส่งผลให้งานจิตรกรรมได้พัฒนาจนสมบูรณ์แบบ

นอกจากการได้รับอิทธิพลจากยุโรป ยังมีงานจิตรกรรมแบบอเมริกา เรียกว่า Photorealism หรือจิตรกรรมเหมือนภาพถ่าย เพราะเนื่องจากมีผู้ที่เดินทางไปเล่าเรียนที่ประเทศอเมริกา รวมถึงการพัฒนาของเทคโนโลยีการถ่ายภาพได้พัฒนาขึ้น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ งานจิตรกรรมไทยแบบ โบราณหรือแบบไทยประเพณียังคงดำเนินแบบควบคู่กับจิตรกรรมสมัยใหม่เสมอ แม้ว่าจะถูกตัดทอนและผสมผสานระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่ แต่ยังคงเอกลักษณ์แบบไทยไว้ได้ บางครั้งจิตรกรยังมีความชำนาญทั้งสองประเภทสามารถสร้างงานได้ทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ โดยมีการเปิดภาควิชาหรือสาขาวิชาจิตรกรรมไทย ที่มหาวิทยาลัยศิลปากรและขยายสู่มหาวิทยาลัยอื่นๆ อีกหลายแห่งทั่วประเทศ พร้อมๆ ไปด้วยกับการพัฒนางานจิตรกรรมในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทยอย่างมากและมีการพัฒนาด้านรูปแบบการนำเสนอแบบใหม่ๆ เพิ่มขึ้น

12. บทสรุป

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิวัฒนาการของงานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงในประเทศไทย พบว่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการติดต่อกับประเทศทางทวีปยุโรปมากขึ้น ทำให้งานจิตรกรรมได้รับอิทธิพลของรูปแบบเหมือนจริงโดยใช้วิธีการสร้างค่า

น้ำหนัก จนเป็นสาเหตุให้งานจิตรกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและพัฒนาตามลำดับ ควบคู่ไปกับการใช้เทคนิควิธีการจาก การพัฒนาด้านเทคโนโลยีสร้างผลงานจิตรกรรม เช่น การใช้ต้นแบบจากภาพถ่าย การร่างภาพด้วยเครื่องโปรเจกเตอร์ การปรับแต่ง ภาพถ่ายด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ จนทำให้เกิดนิยามลัทธิทางด้านแนวนงานจิตรกรรม แบบเหมือนจริงรูปแบบใหม่ขึ้นมา เช่น ลัทธิโฟโต้เรียลลิสม์ (Photorealism) ลัทธิไฮเปอร์เรียลลิสม์ (Hyperrealism) เป็นต้น

แม้ว่างานจิตรกรรมจะมีจุดเริ่มต้น พัฒนา และเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามจากการศึกษาค้นคว้า จะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงการเสร็จประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งรัชกาลที่ 9 ที่มีการจัดการประกวดผลงานศิลปกรรมแห่งชาติ ทำให้งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงยังคงได้รับความนิยมสืบต่อไป

ภาพที่ 15 ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงแสดงฝีพระหัตถ์ในการวาดภาพ
ที่มา : (เพ็ญศิริ จันท์ประทีปฉาย และศรันย์ ทองปาน. (ผู้รวบรวม), (2559), น.63)

เอกสารอ้างอิง

ไชศรี ศรีอรุณ. (2536). 50 ปีมหาวิทยาลัยศิลปากร. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. 14 (ฉบับพิเศษ ครบรอบ 50 ปี มหาวิทยาลัยศิลปากร), 8-17.

- ชะลูด นิ่มเสมอ. (2546). *ปาฐกถาศิลป์ พีระศรี ครั้งที่ 8 เรื่อง “อาจารย์ศิลป์กับศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย”*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทวี นันทขว้าง. (2533). *นิทรรศการพิเศษเชิดชูเกียรติศิลปินอาวุโส ทวี นันทขว้าง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า วันที่ 3-31 สิงหาคม 2533*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เพ็ญศิริ จันท์ประทีปฉาย และสรันย์ ทองปาน. (ผู้รวบรวม). (2559). *89 เรื่องราวพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9*. นนทบุรี: วิริยะธุรกิจ.
- มดิชน. (2560). *เปิดประวัติ-ภาพเก่า “พระที่นั่งอนันตสมาคม”*. สืบค้นจาก <https://www.prachachat.net/spinoff/culture/news-38292>
- มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ. (2539). *บัวหลวงระบายสี*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ.
- วันวิสา มั่นคง. (2562). *ศิลปะศึกษานิพนธ์ชุด “เสน่ห์ของพื้นผิววัตถุ (มันวาว)”*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร (บก.). (2544). *109 ปี ชีวิตและจิตวิญญาณ ศิลป์ พีระศรี*. กรุงเทพฯ: Yearbook Publisher.
- วินัย ปราบริปู. (2549). *นิทรรศการ “ความประทับใจกับภาพเหมือนจริง (Realism & Impression)”*. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/celebonline/detail/9580000001901>
- วินัย ผู้นำพล. (2547). *วัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยาม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีวรรณ เสาวิคัง. (2559). Courtesy of FINE ART. *The Art news magazine of Thailand*. 3(2).
- สุธี คุณาวิชยานนท์. (2561). *ศิลปะสมัยใหม่และร่วมสมัย ตะวันตกและไทย*. กรุงเทพฯ : ทวีวัฒนาการพิมพ์.
- สุธา ตีนะวัต. (2547). *ที่มาของแนวคิดใช้สัญลักษณ์วันบรมนิวาส*. กรุงเทพฯ : เชียงใหม่ โชนาพรีนซ์.
- หอศิลป์ปรีมนาน. (2549). *ความประทับใจกับภาพเหมือนจริง*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- หัตถภพ ตั่งมหาเมฆ. (2552). ศิลปะร่วมสมัยของไทยในมหกรรมศิลปะนานาชาติ เวนิส เบียนนาเล่. *Silpakorn University Journal of fine Art*. 1(1), 205-218.
- อัศนีย์ ชูอรุณ. (2528). *แบบอย่างศิลปะตะวันตก*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- Art DB Database. (2018). *Artist รายชื่อศิลปิน*. Retrieved from <http://www.rama9art.org/artisan/artdb/artists/home.php?p=profiles&name=Chalerm%20Nakira>
ks
- DIVA. (2012). *ศิลปะเชิงสังวาสในงานจิตรกรรมไทย*. สืบค้นจาก www.hiclassociety.com